

Ковальчук Єлизавета Євгенівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Ялова О. В.

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Розвиток офіційно-ділового стилю української мови, як і будь-якої іншої мови, тісно пов'язаний із розвитком державності. Виникнення основ діловодства (тобто юридичної документації – законів, указів, грамот) сягає ще часів Київської Русі. Цікавими з цього погляду є пам'ятки «Руська Правда», «Повість минулих літ», уривки з яких виявляють свою наближеність до ділового письма. У XIV ст. виникли грамоти «як документи спеціального жанру, що відрізняються від інших писемних пам'яток свого часу суспільним призначенням і умовами створення».

Невдовзі після приєднання України до Росії в 1654 році розвиток діловодства українською мовою дещо гальмується, а пізніше, у зв'язку із заборонаю української мови царським урядом, і зовсім припиняється. Проте здобутки давньої української офіційно-ділової мови не були повністю втрачені. Вироблена в період Української Народної Республіки (1919–1922 рр.), а потім в умовах радянської дійсності українська ділова мова вже мала на що орієнтуватися. На думку В. М. Русанівського, «вона успадкувала від донаціонального періоду основну термінологію, усталені форми, синтаксичні структури».

Велике значення для розвитку офіційно-ділового стилю мають джерела XIV–XVIII ст., у яких задокументовано юридичні підстави офіційно-ділових стосунків у різні історичні періоди та схарактеризовано жанрові різновиди текстів ділового стилю (грамоти; статuti Великого князівства Литовського; книги міських урядів; ратушні книги; книги підкоморського суду; універсали Б. Хмельницького; ділова документація Гетьманщини та ін.), що їх видали й дослідили українські мовознавці (М. Жовгобрюх, М. Пещак, Я. Гумецька, В. Русанівський, В. Горобець, І. Чепіга та ін.), встановивши при цьому тісний зв'язок між староукраїнською добою й періодом кінця XIX – початку XX ст., на який припадає повернення української мови в сферу офіційно-ділових відносин.

З огляду на політичні, соціальні, культурні, історичні та інші вимоги життя постала необхідність удосконалення мовної культури (усної й писемної) та формування якісно вищого підходу до оволодіння мовними знаннями. У повсякденній практиці великого

значення набуло офіційно-ділове спілкування, «зміна суспільного статусу української мови закономірно спричинилася до розширення стилістики офіційно-ділового спілкування».

У розвитку офіційно-ділового стилю сучасної української літературної мови умовно можна виділити два періоди: 1) 20–80-ті рр. XX ст.; 2) 90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.

Утвердження й розвиток офіційно-ділового стилю умовно можна поділити на кілька періодів:

I період – X–XIII ст. Одним із найяскравіших взірців офіційно-ділової мови цього періоду є оригінальний звід світських законів Ярослава Мудрого «Руська правда» (30-ті рр. XI ст.), у якому відбиті юридичні норми X–XI ст.

II період – у XIV–XV ст. склалася лексична, фонетична й граматична система мови української народності, але роль літературної писемної мови, мови офіційних документів і листування за традицією виконувала книжна мова Київської Русі, в яку проникали елементи живої розмовної мови. У світському вжитку існували такі різновиди літературної староукраїнської мови (XIV–XVII ст.), як мова літописів і канцелярсько-урядова мова (мова українських грамот), що культивувалася в литовських князівських канцеляріях. Найяскравішою пам'яткою офіційно-ділового мовлення цього часу є Литовський статут – зведення законів феодального права, яке діяло у Великому князівстві Литовському (1529, 1566, 1688 рр.). Зауважимо, що упродовж XIV – XVII ст. українська писемно-літературна мова була також мовою державного діловодства у Молдавському князівстві.

III період становлення офіційно-ділового стилю – кінець XVI – I пол. XVII ст., коли в українській мові формуються стилі публіцистичної мови (І. Вишенський, Р. Копистенський), художньої мови (мова віршів Г. Смотрицького, Памви Беринди та ін.), наукової мови, подальшого розвитку набуває мова літописної літератури (Густинський, Львівський, Межигірський, Острозький, Київський літописи) й актово-урядова, документальна мова (мова актових книг міських урядів різних українських міст на зразок Житомирської (1582–1588 рр.) та ін.). Документи (акти) цього періоду відзначені наявністю формуляра, що дає можливість відірвати скарги від розпоряджень чи повідомлень державної влади тощо. До чіткої структури актів входили: а) заголовок, у якому скондовано основний зміст; б) початковий протокол документа; в) основна частина; г) закінчення.

Яскравою пам'яткою ділового письма I пол. XVII ст., окрім актів, також є «Реєстр всього війська Запорізького», створений гетьманською канцелярією 1649 р.

IV період – II пол. XVII – I пол. XVIII ст. Застосування офіційно-ділового стилю української мови було обмежене за часів Речі Посполитої. Проте і в цей період, не пориваючи зв'язку з попередніми традиціями, набувала все більшого поширення ділова актова мова (актові книги Пирятинського, Полтавського, Бориспільського міських

урядів XVII ст., листування гетьманської та полкових і сотенних канцелярій Запорізької Січі).

На неабияку роль універсалів, грамот, листів гетьманської та полковницької канцелярій середини XVII ст. – видатних зразків ділових документів української літературної мови, які поклали початок новому офіційно-діловому мовленню, вказували Г. Білодід, В. Русанівський, В. Німчук. Дослідження мови грамот, дипломатичних документів, зокрема канцелярії Б. Хмельницького, свідчить про вироблення певних трафаретів (зачинів і завершень), а також специфічної термінології, які успадкувало сучасне українське офіційно-ділове мовлення.

V період – II пол. XVIII ст. – поч. XX ст. Приєднання до Росії, скасування гетьманства поклали край українській державності, що позбавляло українську літературну мову можливості здійснювати важливі суспільні функції й вільно розвивати такі свої стилі, як офіційно-діловий, науковий, публіцистичний.

VI період – XX ст. – XXI ст. Після возз'єднання українських земель у складі УНР, а потім УРСР українська літературна мова під впливом давніх традицій та кращих зразків тогочасної художньої літератури попри політику русифікації виробила власні функціональні стилі дня всіх галузей різноманітної мовної практики. У цьому періоді можна виділити три етапи:

1) 20–30-ті рр. Після майже двохсотрічної перерви українська мова стала мовою законодавства, адміністрації, військової справи, дипломатії. У 20-х роках вийшли словники В. Підмогильного та С. Плужника «Фразеологія ділової мови»; «Словник ділової мови (термінологія та фразеологія)» М. Дорошенка та ін.;

2) 40–80-ті рр. У 40–70-ті рр. ділова українська мова обслуговувала лише деяку політичну та ідеологічну літературу, законодавчі акти (тобто реалізувалась як писемна форма офіційно-ділового стилю), наприклад: «Відомості Верховної Ради УРСР», «Збірник постанов і розпоряджень УРСР», «Кодекс законів про працю УРСР» тощо. Проте ділова мовленнєва практика перебувала під тиском російської мови, а офіційно-діловий стиль як окремий функціональний стиль сучасної української літературної мови остаточно виокремили лише у 50–60-х рр.

3) 90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст. Після проголошення незалежності України відбувся бурхливий розвиток офіційно-ділового стилю, зазнали шліфування його норми. Вийшло друком багато нових словників, довідників, посібників, було запроваджено курс «Українська ділова мова» у ВНЗ, курси ділової мови для працівників установ, розроблено низку відповідних програм на радіо й телебаченні. І все ж розширення діапазону функціонування офіційно-ділового українського мовлення на сучасному етапі відбувається повільно й суперечливо, оскільки у виробничо-економічній, правоохоронній та нотаріальній, військовій, спортивній тощо галузях реалізація цього мовлення відбувається в основному в писемній формі.

Отже, розвиток офіційно-ділового стилю української мови, як і будь-якої іншої мови, тісно пов'язаний з розвитком державності. Виникнення основ діловодства (тобто юридичної документації – законів, указів, грамот, купчих тощо) сягає ще часів Київської Русі. Невдовзі після приєднання України до Росії в 1654 році розвиток діловодства українською мовою дещо гальмується, а пізніше, у зв'язку із заборонаю української мови царським урядом, і зовсім припиняється. Проте здобутки давньої української офіційно-ділової мови не були повністю втрачені. Вироблена в період Української Народної Республіки (1919–1922 р.р.), а потім в умовах радянської дійсності українська ділова мова мала вже на що орієнтуватися. «Вона успадкувала від до національного періоду основну термінологію, установлені форми, синтаксичні структури». мовлення лексичний граматичний. Незважаючи на велику кількість праць, що стосуються різних сторін і аспектів офіційно-ділового стилю української мови, ця галузь науки перебуває в стані інтенсивного розвитку. Недостатньо досліджені жанрові різновиди офіційно-ділового стилю, не існує однозначної думки про те, яка форма – усна чи писемна – лежить в основі стилю, а також історія формування офіційно-ділового стилю сучасної української літературної мови.

Список використаних джерел

1. Пешак, М. М. Стиль ділових документів XIV ст. М. М. Пешак, К., Наук. думка, 1979. С. 9. Русанівський, В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. В. М. Русанівський, К., Наук. думка, 1988. С. 177.
2. Марко, І. В. Становлення офіційно-ділового стилю західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 І. В. Марко. Чернівці, 2010. С. 9.
3. Ермоленко, С. Я. Стилїстика сучасної української літературної мови в контексті слов'янських стилістик, С. Я. Ермоленко, Мовознавство. 1998. № 2. С. 25.
4. Марко, І. В. Становлення офіційно-ділового стилю західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст.: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. І. В. Марко. Чернівці, 2010. С. 8.
5. Веневцева, Л. В. Молдавські грамоти XIV – XV ст. як джерело вивчення історії української мови (Фонетика. Морфологія): дис. ... канд./філол. наук: 10.02.01, Веневцева Любов Василівна. Х., 1966. С. 27.
6. Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України), Підг. до вид. В. А. Передрієнко. К., Наук. думка, 1976. С. 46.